

„Határozatlanság” vagy „aranyközépút”? *Módszertani megjegyzések a neológia meghatározásához*

Biró Tamás

ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék

<http://birot.web.elte.hu/>, <http://www.birot.hu/>

biro . tamas @ btk . elte . hu

Mi az a
HebraLista?

Egy, kettő, három, négy
Te kis cipő, hová mégy?
Kipp, kopp, kopogok,
Konferenciára indulok.

- *Biró-Nink Hanna (4;1) szerzeménye, az ő kérésére elmondva.*

Mi az a
HebraLista?

„[R]abbiképző intézetünk felekezeti viszonyainknak hű tükörképe, ezeknek is, annak is határozatlanság a jellege, ami egy darab ideig így is marad...”

- Klein Mór nagybecskereki rabbi válasza Goldziher Ignác beadványára, 1880.

Közli: Schmelzer Hermann Imre, „Goldziher Ignác beadványa az Országos Rabbiképző Intézet tantervének ügyében”, in: Landeszman György és Deutsch Róbert (szerk.), *Hetven év. Emlékkönyv dr. Schweitzer József születésnapjára* (Budapesti Zsidó Hitközség: Budapest, 1992, pp. 127–136) p. 128.

Mi az a
HebraLista?

Kérdéseim

„Határozatlanság”:

- Vajon pontosan írja-e le Klein Mór a neológiát 1880-ban?
- Vajon valóban így is maradt-e „egy darab ideig”?
- Hogyan határozható meg egy „határozatlan” irányzat?
- Megoldás az „aranyközépútra” történő hivatkozás?

*Mi az a
HebraLista?*

Két állítást teszek

1. A határozatlanság a neológia szellemtörténetét a kezdetektől fogva folyamatosan jellemzi.
2. Az aranyközépútra való hivatkozás lehetséges, de számos implicit pontot ki kell hozzá dolgozni.

NB: Állításaimnak két vetülete is van:

- a) Szempontok a neológia története kutatásához.
- b) Szempontok a neológiáról szóló mai diskurzusban.

*Mi az a
HebraLista?*

Első állításom:

A határozatlanság a neológia szellemtörténetét a kezdetektől fogva folyamatosan jellemzi.

Mi az a HebraLista?

Löw Immánuel, 1884

(*Magyar-Zsidó Szemle* 1:57–59)

„(...) a Magyar-Zsidó Szemle (...) a zsidó hittudományak fájdalmasan nélkülözött közlönyét teremt. (...) **Mennyivel egyöntetűbbek, formásabbak lennének a papi funkciók nálunk, ha nem mindenki a maga szája íze, vagy a véletlen által vezetették az esketési, temetési s egyéb dolgokban, kezdve attól, hogy minden rabbi szabójának szeszélye szerint másféle csuhát ölt egész a hitoktatás és prédikálás terén való experimentálásig. (...)**

Mi az a
HebraLista?

Löw Immánuel, 1884

(Magyar-Zsidó Szemle 1:57–59)

(...) nemzeti nyelven megszólaltatni a zsidó tudományt. (...) Fájdalmasan tapasztaljuk évek óta, hogy a tudományos termelés a rabbik körében, kevesek kivételével, pang. (...) a M. Zs. Szemle dolgozótársai e tekintetben nagyot lendíthetnek, s reméljük is, hogy az irodalomtörténet, történet és nyelvtudomány mellett a szorosabban vett theológiai tudományt is kellő gondozásban fogják részesíteni. (...)

Mi az a
HebraLista?

Löw Immánuel, 1884

(*Magyar-Zsidó Szemle* 1:57–59)

(...) a **szorosabban vett theológiai tudományt** is kellő gondozásban fogják részesíteni. E **téren legtöbb a teendő**. Azon diszcizplinák közül, melyeket a theológiai encziklopédia felsorol, alig van egy is, melynek tudományos feldolgozásával dicsekedhetnénk, melynek kézikönyvét a tanulni vágyó ifjunak vagy az okulni vágyó férfiunak kezébe adhatnók.”

Mi az a
HebraLista?

Kidolgozatlan a
neológ teológia?

Diamant Gyula: A rabbi a modern zsidóságban (*Magyar Izrael*, 4. évf. 1. szám [1911, jan. 1.], pp. 70-74.)

(...) Az ellentét a múlt és jelen, a társadalmi élet követelményei és a tradicionális vallás között mindinkább éles, az űr mindinkább mély lesz és égető szükség van arra, hogy az áthidalás nehéz munkáját a hozzáértők végezzék. Mert ma a modern zsidóság vallásos életében a legnagyobb foku **fejtelenség és zürzavar** uralkodik. Nemcsak az egyének, még pedig a község élén állók is, teszik túl magukat az írott és a kodifikált hagyomány, a Sulchan Aruch törvényein, de a hitközség maga sincsen tekintettel reá institúcióiban.

Mi az a HebraLista?

Benoschofsky Imre: Izráel és a zsidóság
(*IMIT Évkönyv* 1948, szerk. Szemere Samu, pp. 18–29).

„Vallási újjáalakulás” c. alfejezet (pp. 19–20):

(...) liberális „forradalom” a neológia is, elvtelen elve: akinek terhes az ortodoxia, beérheti kevesebbel, szabad a vallás és a hagyományok dolgát némi kényelemmel, célszerűséggel való elintézni. Egyfajta gène is közrejátzott: nem kellemes, hogy mindig lássák hagyományaink, népi egyéniségünk másvoltát.

(...) a kényelem, a kevéssel beérés sohasem lehet forradalmi elv (...) a feszélyezettségről és szégyenkezésről (...) a vallási életben a **stadium lethale** jele. Ez volt születési hibája a reformnak, így esett, hogy a neológia **kényelemszerető és feszélyezetten szemérmes híg-ortodoxiánál nem tudott több lenni.**

Mi az a
HebraLista?

Első állításom (összefogl.)

- Bármikor, *ha kellett*, sokan meghatározzák a neológiát (Kecskeméti L, G.M., Blau L. stb.).
 - Mégis, folyamatosan megfigyelhető belső kritikus hang (*csak rövid és random ízelítőt adtam*):
 - Sokféle vallásgyakorlat, és főleg, nincs kidolgozott teológia (v.ö. Goldziher; v.ö. ORI visszaemlékezések)
- Az elégedetlenség jele. Hogyan értelmezzük?

A határozatlanság a neológia szellem-történetét a kezdetektől folyamatosan jellemzi.

„Magyarázni én is tudom, de nem értem!”

Mi az a HebraLista?

Excursus:

Egy heterogén halmaz meghatározása

Mi az a HebraLista?

A neológia meghatározása és heterogenitás

- Különböző dimenziók szerint lehet meghatározni a neológiát.
- Ezek a dimenziók nem mindig korrelálnak egymással (például Pécs, Rumbach stb.).
- A legtöbb dimenzióban heterogenitás.
- A legtöbb dimenzióban a spektrum szélei átfedést mutatnak más irányzatokkal.

Akkor melyik dimenzió szerint definiáljuk a neológiát?

Mi az a HebraLista?

A neológia meghatározása és heterogenitás

Dimenziók:

1. Intézménytörténeti meghatározás:
neológ = kongresszusi
2. Ideológiai meghatározás, például
 - Viszony a kánonhoz:
 - A Tóra kinyilatkoztatott volta
 - A szóbeli tan elfogadása
 - A Sulhan Arukh-hoz való híres viszony (G.M.)
 - Viszony a modern értékekhez (esztétika is).
Nemzetállamhoz. Tudományhoz. Stb.

Mi az a
HebraLista?

A neológia meghatározása és heterogenitás

Dimenziók (folyt.):

3. Vallásgyakorlat:

- A zsinagógában (a „szent térben”, a közösségben, a vallásilag szignifikáns kontextusban): a liturgia szövege, orgona, a rabbi öltözete, hölgyek fejfedése, a zsinagóga építészete stb.
- A specialista (rabbi) a zsinagógán kívül.
- A laikus (hívek) a zsinagógán kívül (szombati zárva tartás, kóserság, stb.).

Mi az a HebraLista?

A neológia meghatározása és heterogenitás

Dimenziók (folyt.):

4. Szociológia és tsai:

- Szociológiai, demográfiai, földrajzi tényezők, gazdasági helyzet,
- iskolázottság, foglalkozási szerkezet,
- viselkedési minták, stb.

Természetesen:

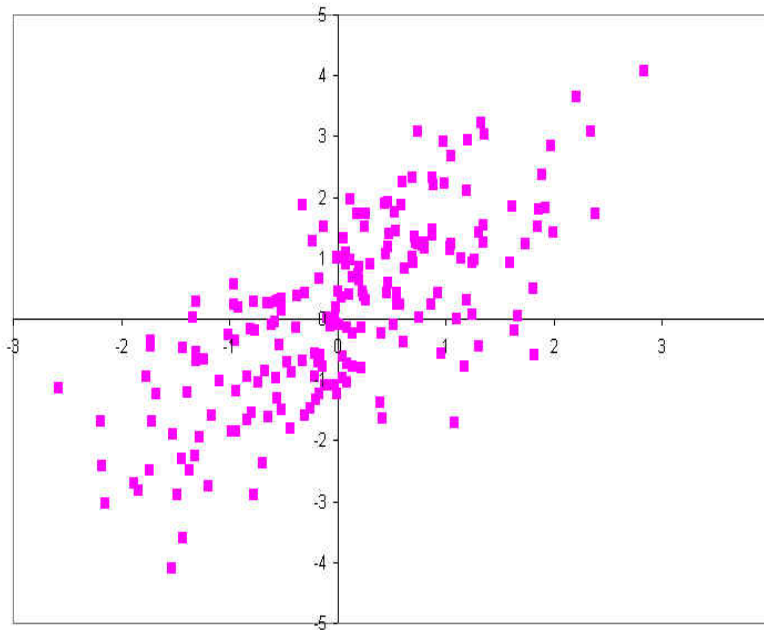
Léteznek erős korrelációk és oksági kapcsolatok az egyes dimenziók közt, de nem tökéletes az egyezés.

Mi az a
HebraLista?

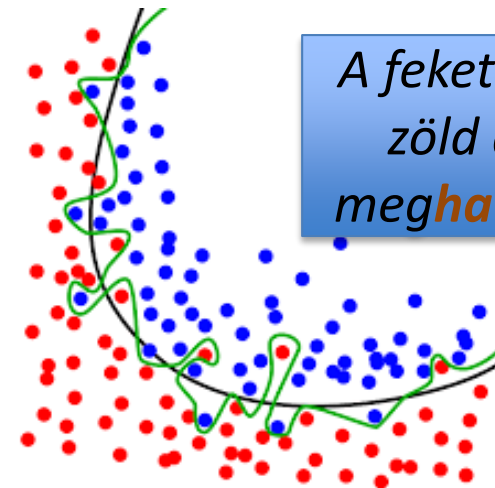

Egy heterogén halmaz

- Bizonyos korreláció a dimenziók közt.
- De erős szórás is jelen van minden irányban.
- Diffúz, nehezen meghúzható határok.

- A halmazhoz tartozók és nem tartozók összekeverednek.

A fekete vagy a zöld a jobb meghatározás?

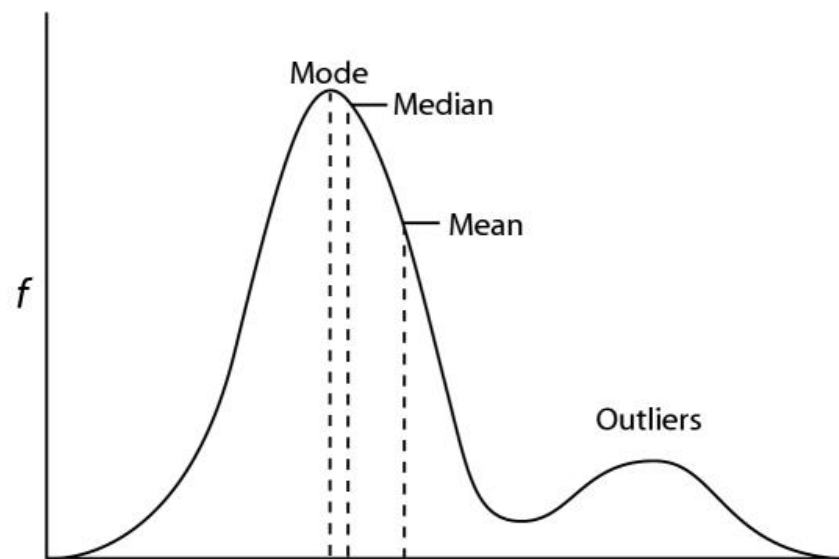
V.ö.
SVM.

Mi az a HebraLista?

<http://www.analytictech.com/mb313/correl5.jpg>
<http://edequity.org/szlag.php?q=svm&page=3>

Egy heterogén halmaz

- Prototípus? (Pl. „Löw L., mint első neológ rabbi?”)
- Ideálkép? (Pl. Goldziher Ignác, mint a rabbiképzősök egy részének ideálképe? Az utókor visszavetítése?)
- ... avagy csak kivétel (outlier)?
- Eloszlás átlaga?
Mediánja?
Módusza?
- Rabbik vagy laikusok eloszlása?

Egy heterogén halmaz

A kategorizálás a kognitív tudományokban:

- Klasszikus elmélet: a kategóriába való tartozáshoz szükséges szemantikai jegyek felsorolása.
- Wittgenstein-féle „családi hasonlóság elve”: nincs pontos lista a szükséges jegyekről.
 - *Prototípus-elmélet (Rosch):
a megfigyelések „átlagától” mért „távolság”.*
 - *Mintapéldány-elmélet:
a megfigyelésektől mért „távolság”.*

Mi az a
HebraLista?

Goldziher Ignác: A bibliai tudomány és a modern vallásos élet (M.Zs.Szemle, 1 [1884], p. 89–90)

„(...) a zsidó vallásos gondolkodás
tespedése, a theologusok tudományos
cselekedeteinek terméketlen volta, a
művelt közönség törekvéseinek
öntudatlan és a zsidóság tudományával
semminemű szerves összefüggésben
nem álló, sőt tőle teljesen független
természete...”

*Mi az a
HebraLista?*

Heterogenitás

**Laikusok vs. rabbik
szembeállítás**

Goldziher Ignác: A bibliai tudomány és a modern vallásos élet

(M.Zs.Szemle, 1 [1884], p. 89–90)

„... egyéb okra nem vezethető vissza, mint azon sajnálatra méltó viszonyra, melyben theológiánk a bibliai tudományhoz áll. (...) pedagógiánk még nem tartotta időszerűnek, hogy komolyan határozza meg állását azon tudományos eredményekkel szemben, melyek a modern bibliai tudomány összességét képezik.

Határozatlanság

Mi az a
HebraLista?

Goldziher Ignác: A bibliai tudomány és a modern vallásos élet

(M.Zs.Szemle, 1 [1884], p. 89–90)

Hozzuk tisztába álláspontunkat ez elhanyagolt, de fontos s életbevágó kérdésre nézve. Erős a meggyőződésem, hogy nem csupán a magam nevében szólok, hanem önkéntelen tolmácsa vagyok zsidóságunk mindazon igaz hívének, kik **nem bebalzsamozott mumiának, hanem élő és életre hivatott, mert *folyton fejlődő*** [kiemelés az eredetiben – BT] szervezetnek hiszik ősi hitvallásunkat, és e hitüknek legerősebb támaszát épen azokban a gondolatokban találják, melyek a kritikai tudományt vallásunk legősibb kutforrásainak vizsgálatában vezérlik.

Mi az a
HebraLista?

Történeti pozitivizmus

Goldziher Ignác: A bibliai tudomány és a modern vallásos élet (M.Zs.Szemle, 1 [1884], p. 89–90)

(...) mily állást foglal el a biblia mai napság a művelt zsidóság lelkében és öntudatában. (...) inkább óhajtanók, hogy e tárgyról szólna valaki papjaink közül, kiknek a lelki pásztorkodás hivatása kétségtelenül több tapasztalatot nyújtott e téren, mint amennyivel én rendelkezem.

Goldziher nem tekinti magát kompetensnek abban, hogy teológiai kérdésekben állást foglaljon!

Mi az a
HebraLista?

Goldziher, 1884 – összefogl.

- Teológusok, rabbik vs. laikusok.
- Saját magát nem sorolja előbbieik közé, bár nem is laikus → *outlier*?
- Határozatlanságról ír:
 - Javasol megoldást: ergo van? ergo nincs?
- Egyetlen meghatározása a neológiának: történeti pozitivizmus.
- Vajon a 21. században használható?

Mi az a
HebraLista?

Második állításom:

Az aranyközépútra való hivatkozás lehetséges, de számos implicit pontot ki kell hozzá dolgozni.

Mi az a HebraLista?

Diamant Gyula: A rabbi a modern zsidóságban (*Magyar Izrael*, 4. évf. 1. szám [1911, jan. 1.], pp. 70-74.)

(Vukovári rabbi)

P. 73: „[...] Az ujkor megrepszette a zsidó vallás középkori keretét és új foglalatról kellett gondoskodni. Ezen nemes célt szolgálták a múlt század közepe táján a **háromféle irányt** és utat mutató németországi kiváló rabbik: Geiger Ábrahám, Hirsch Sámson Rafael és Frankel Zakariás.

Mi az a
HebraLista?

Diamant Gyula: A rabbi a modern zsidóságban (*Magyar Izrael*, 4. évf. 1. szám [1911, jan. 1.], pp. 70-74.)

A legszélsőbb, legradikálisabb irányt Geiger Ábrahám képviselte. Ő a zsidó vallást az objektív történész szellemével kutatta ugy az Ötkönyvben, mint a történelem sok évszázadain át és megállapította, hogy az evolúció, a fejlődés hatalmas törvénye érvényesül a zsidó vallásban is. Az új viszonyok mindig új alakot adtak a zsidó vallásnak is, a mit pedig az idő, az akkori viszonyok létesítettek, azt az új viszonyok módosíthatják, megváltoztathatják. Irányát nem követte a művel, modern zsidóság többsége, csak egy töredéke.

Mi az a
HebraLista?

Diamant Gyula: A rabbi a modern zsidóságban (*Magyar Izrael*, 4. évf. 1. szám [1911, jan. 1.], pp. 70-74.)

Akciója ellenakciót szült. Iskolatársa, Hirsch lépett föl legerélyesebben iránya ellen. Ő lett Geiger méltó ellenfele. Az írott (bibliai) és szóbeli (rabbinikus) törvények sérthetetlen szentségét hirdette. Csak az összes vallásos törvények gyakorlása, a hithűség, adja meg a „kiválasztott nép” nevének viselésére való jogosultságot. Csak a modern kultúra tekintetében szabad és kell koncessziókat tenni. A legjobb példával maga járt elől. Óriási áldozatot és lemondást igénylő álláspontja csak néhány községben talált lelkes követőkre.

Mi az a
HebraLista?

Diamant Gyula: A rabbi a modern zsidóságban (*Magyar Izrael*, 4. évf. 1. szám [1911, jan. 1.], pp. 70-74.)

A legnagyobb eredményt a **középut**, a béke és kiegyenlítés nagy mestere, Frankel érte el. Elvben Geiger irányával rokonszenvezett, míg a gyakorlatban jobban közeledett Hirschéhez. A tudományos kutatás terén a feltétlen szabadság szelleme érvényesülhet, míg a gyakorlatban a mult tiszteletteljes respektálásának kell kifejezésre jutnia. Ellentétet létesített az elv és a gyakorlat, a tudományos meggyőződés és a praktikus élet között. A gyakorlati reform terén a többség óhaja és akarata érvényesüljön.

Mi az a HebraLista?

Schweitzer József zc”I

- „Maimuni szerint van egy **sövil házáháv**, arany középút.”
(Kertész Péter: *Nehéz zsidónak lenni*, 2011²:27)
- „BT: Meg lehetne-e teológiai értelemben határozni a neológiát?
SJ: Liberális ortodoxia.
(...)
SJ: Az ortodoxiánál liberálisabb, a reformnál ortodoxabb. **Svil há-záháv – ‘az arany középút’, Maimunit idézve.**”
(Biró T.: „A szívnek van két rekesze...” 2012:17)

Schweitzer József zc”I

- SJ: Az ortodoxiánál liberálisabb, a reformnál ortodoxabb. **Svil há-záháv – ‘az arany középút’, Maimunit idézve.”**

(...)

SJ: A zsidóság minden lényeges elvének vallása, elvileg gyakorlása, gyakorlatilag engedmények tétele az idő parancsainak.

(Biró T.: „A szívnek van két rekesze...” 2012:17)

Schweitzer József zc”I

- „Elfogadom, hogy ők [az ortodoxok – B.T.] bizonyos dolgokról másképp gondolkodnak, mint mi, és tisztelem őket. De ha ezzel az életmóddal – **ami elvileg minden zsidóra kötelező** – akarnánk a neológ tömegeket zsidóvá tenni, akkor egyáltalán nem lennének zsidók.”

(Kertész Péter: *Nehéz zsidónak lenni*, 2011²:189)

Schweitzer József zc”I

- „A mi feladatunk, hogy megtartsuk azokat a zsidó tömegeket is, amelyek nem az **ortodoxizmus tiszteletre méltó előírásai** szerint élnek, és amennyire lehet, közelítsük őket a zsidósághoz. Ennek megvannak a korlátjai, mert hiába mondjuk, hogy a zsidó vallástörvény szerint szombaton nem szabad utazni, akkor is fognak utazni.”
(Kertész Péter: *Nehéz zsidónak lenni*, 2011²:189)

Schweitzer József zc”I

- „A rabbiságnak a Szim Salom nevű budapesti reformgyülekezettel kapcsolatban az a nézete, hogy (...) ők is zsidó testvéreink, azonban **azt a vallási elgondolást, amelyet ők képviselnek, nem tudjuk magunkévá tenni.**”

(Kertész Péter: *Nehéz zsidónak lenni*, 2011²:194)

Mi az a
HebraLista?

*Tényleg aranyközépút?
Vagy inkább híg ortodoxia?*

Két értékrendszer kombinálhatósága

Eldöntendő:

Kényszerű kompromisszum
avagy értékes kombináció?

Aranyközépút:

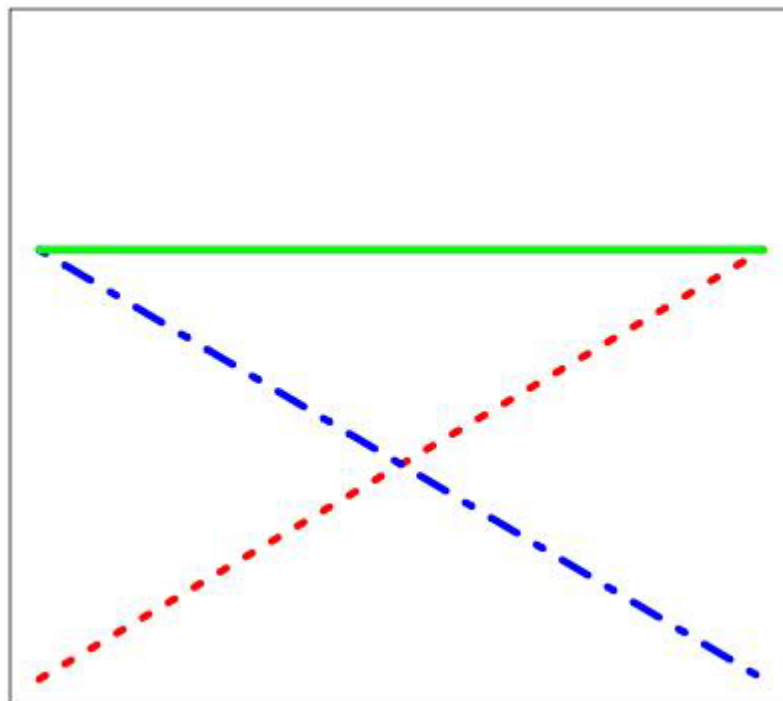
- Csak ha mindkét oldalt értékesnek tartjuk.
 - Mi adja az értéküket?
 - Hogy viszonyulnak egymáshoz?
- És létezik kombináció.
(v.ö. Fradi és MTK közt aranyközépút???)

*Mi az a
HebraLista?*

Két értékrendszer kombinálhatósága

- Adva van két érték.
- Ahogy nő az egyik, úgy csökken másik.
- Kombinációjuk: az összegük – ami konstans!

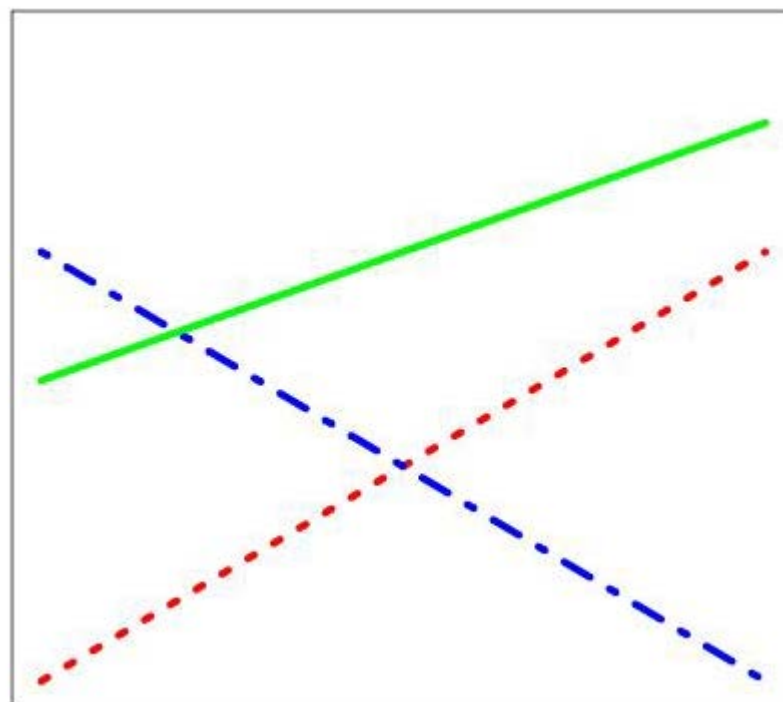
Mi az a
HebraLista?

Akkor hogyan jönnek létre irányzatok?

Két értékrendszer kombinálhatósága

- Adva van két érték.
- Ahogy nő az egyik, úgy csökken másik.
- Kombinációjuk: **súlyozott** összeg
- Legjobb a szélén!

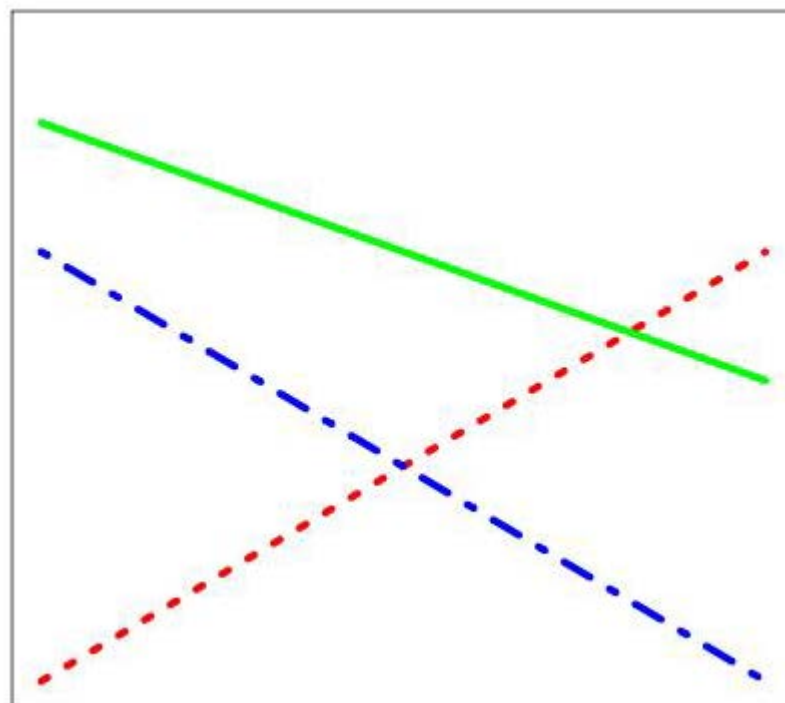
Például haszid tudományos kutatók

Mi az a HebraLista?

Két értékrendszer kombinálhatósága

- Adva van két érték.
- Ahogy nő az egyik, úgy csökken másik.
- Kombinációjuk: **súlyozott** összeg
- Legjobb a szélén!

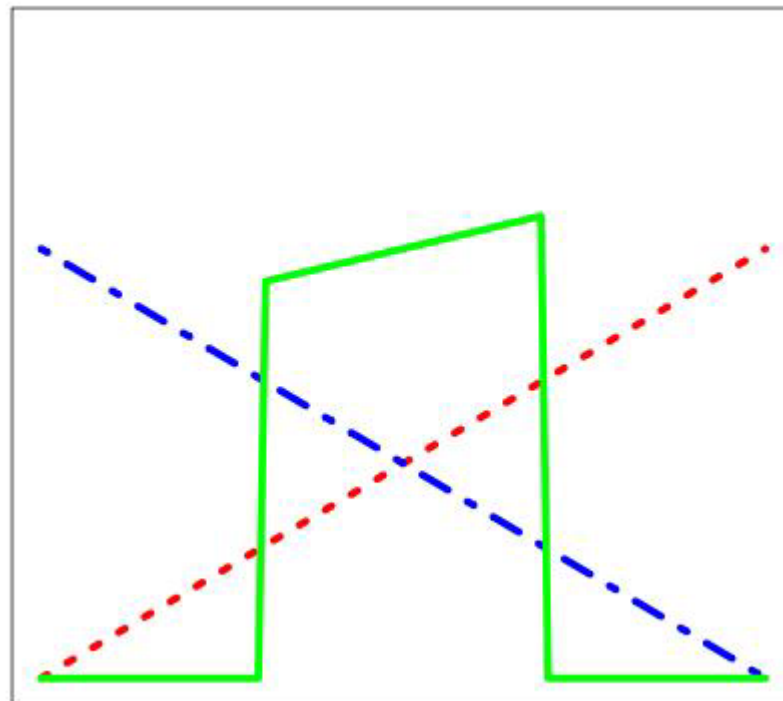
Pl. a hagyomány értékét elismerő reformok és nem-vallásosak.

Mi az a
HebraLista?

Két értékrendszer kombinálhatósága

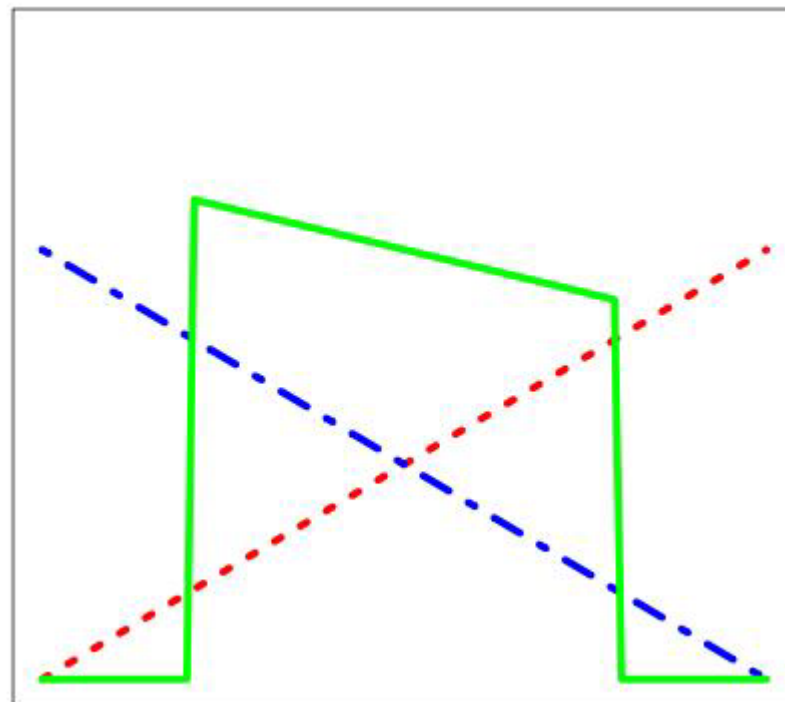
- Adva van két érték.
- Ahogy nő az egyik, úgy csökken másik.
- Kombinációjuk: **súlyozott** összeg
- De nem jó, ha egyikből túl kevés van! Hol a **levágási pont**?

Két értékrendszer kombinálhatósága

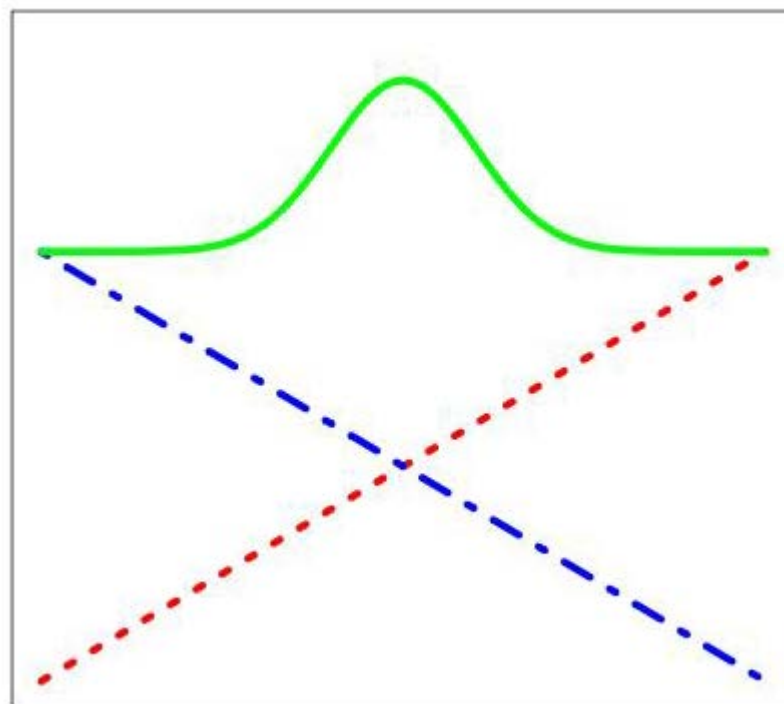
- Adva van két érték.
- Ahogy nő az egyik, úgy csökken másik.
- Kombinációjuk: **súlyozott** összeg
- De nem jó, ha egyikből túl kevés van! Hol a **levágási pont**?

Két értékrendszer kombinálhatósága

- Adva van két érték.
- Ahogy nő az egyik, úgy csökken másik.
- Kombinációjuk: összeg

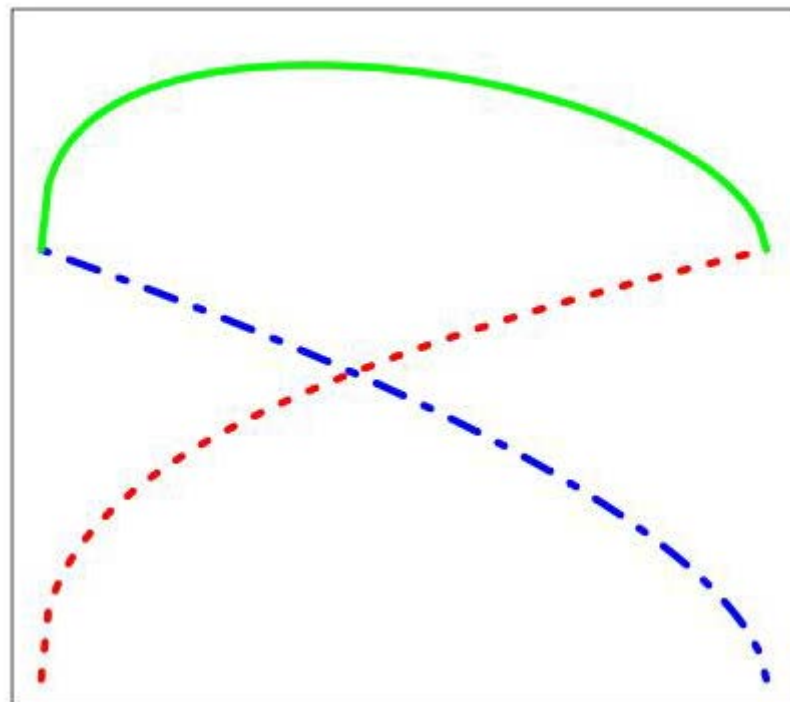

+ **szinergia:**
honnan az extra érték?

Két értékrendszer kombinálhatósága

- Adva van két érték.
- Ahogy nő az egyik, **nem pontosan úgy** csökken másik!
- Kombinációjuk: összeg.

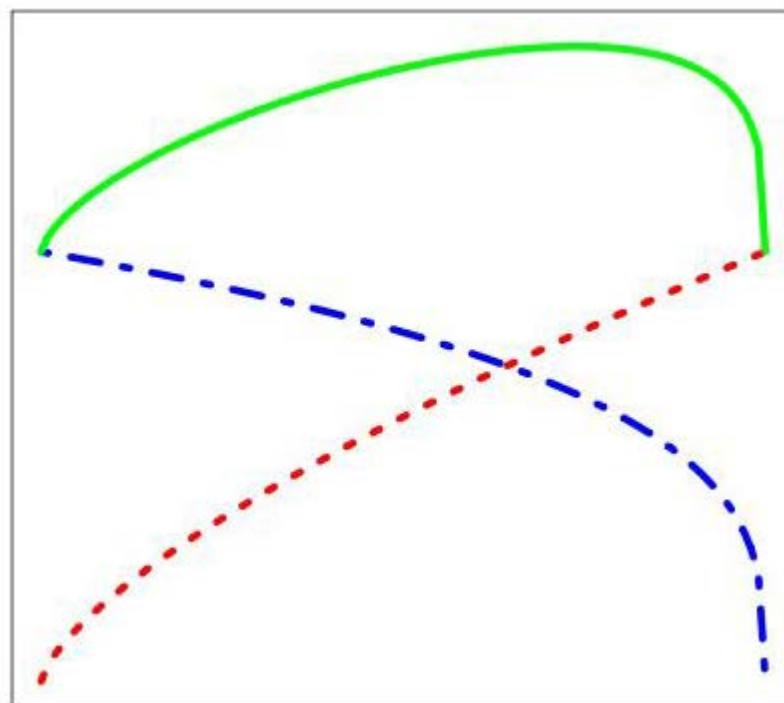

Mi az a
HebraLista?

Két értékrendszer kombinálhatósága

- Adva van két érték.
- Ahogy nő az egyik, **nem pontosan úgy** csökken másik!
- Kombinációjuk: összeg.

Mi az a
HebraLista?

Két értékrendszer kombinálhatósága

- Nem mindig lehet jól kombinálni őket.

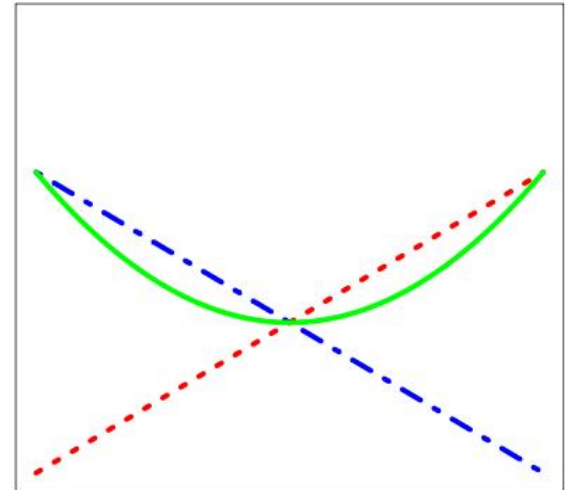
- Tanulság:

Ki kell dolgozni,
pontosan hogyan

működhet az

„aranyközépút-modell”:

számos implicit előfeltevés van!

Mi az a
HebraLista?

Két állítást tettem

1. A határozatlanság a neológia szellemtörténetét a kezdetektől fogva folyamatosan jellemzi.
2. Az aranyközépútra való hivatkozás lehetséges, de számos implicit pontot ki kell hozzá dolgozni.

NB: Állításaimnak két vetülete is volt:

- a) Szempontok a neológia története kutatásához.
- b) Szempontok a neológiáról szóló mai diskurzusban.

*Mi az a
HebraLista?*

Köszönöm a figyelmet!

*Mi az a
HebraLista?*

<http://birot.web.elte.hu/HebraLista/>

Biró Tamás

ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék

<http://birot.web.elte.hu/>, <http://www.birot.hu/>

biro . tamas @ btk . elte . hu